

лото. Турянські, на пів дикі лица цієї шляхти були не помиті. За це їхні бороди були переплетені шнурами перед, а зі складок їх шовкових одягів сипалися насікоми і дорогі камені. За ними їхав угорський король з великим жезлом в руках. Потім на білих як молоко конях гарцювали лицарі византійського короля, постані світлі і гарні. На прикінці з'явився сам византійський цісар в оточенні десяти королів, одягнених в киреї. Цісар мав на голові тіяру блискучу діамантами і смарагдами. Одягом була йому срібна парча. Самко лежав у поросі на землі і бачив, як це все мигнуло понад ним як гарна, але зловіща комета! Бачив це все ніби крізь сон, бо небавом, під кінськими копитами стратив майже зовсім пам'ять.

(Кінець буде).

М. Демкович-Добрянський.

Україна і Польща.

Василь Кучабський: Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові. Львів 1933 (1932), накладом видавничої Кооперативи „Мета“, 8°. 236 + XVI стор.

Темою книжки, як з наголовка видно, є українсько-польські взаємовідношення. Це питання є вже від ряду літ так пекуче й актуальне, що прямо дивно, як впродовж того часу не знайшло воно опрацювання в українській публіцистичній літературі. Не лише люди, що активно беруть участь у політичній життю, але й ті, які лиш з боку інтересуються питаннями громадського характеру, відчували прикро брак основної публікації якраз на цю тему. І коли така праця з'являється щойно в 15. році існування сучасної Польщі, а з тим і українсько-польської проблеми в новім її виді, то це вказує, що поле дійсної публіцистики, себто такої, яка при допомозі наукового апарату розробляє актуальні політичні питання, лежить ще облоєм. Замість того бушують в ділянці публіцистики і надають їй тон та рівень з одного боку речі як „Листи до правителя України“ з їх звеликим примітивізмом, з другого ж речі як „Колтунський консерватизм“ і їм подібні, що можуть бути хіба типовим прикладом найгіршої публіцистики, позбутої всяких меж пристойности. Очевидно, як довго така „публіцистика“ буде в нас панюватися, або іншими словами, доки українське громадянство своїми малими вимогами до політичних письменників буде уможливорювати появу таких „творів“, так довго основні і солідні публіцистичні праці будуть у нас білими круками.

До таких білих круків належить і названа книжка. Своім рівнем і тоном відзначається позитивно в українській політичній літературі і тому творить дуже цінне її збагачення.

„Україна і Польща“ В. Кучабського є українською відповіддю на публікацію Яна Бобжинського „List otwarty do ukraińskiego konserwatysty“, яка появилася первісно в „Меті“ в 1932 р. і про що „Дзвони“ свого часу згадували. У цій відповіді, розпоряджаючи всесторонньою історичною і політичною ерудицією, представив автор цілість українсько-польського питання, починаючи з XIV. століття, а кінчаючи останніми часами. Тут дістало українське громадянство вперве зясування українсько-польських взаємин і в цім уже перша заслуга твору В. Кучабського. Правда, на теми українсько-польських справ писав Ст. Томашівський, але від його брошури „Десять літ українського питання в Польщі“ віє таким безнадійним скептицизмом чоловіка, котрий взагалі стратив усю віру в українство, що годі її зачислити до позитивних явищ. А навпаки працю „Україна і Польща“ ціхує виразний український державний спосіб мислення в повнім значінню того слова, де кожна стрічка свідчить про сильний і сформований державний світогляд у автора. Цей державний етос випливає зі світовідчування, покладеного в основу праці В. Кучабського. Через це зміст книжки виходить поза рами самого представлення українсько-польських взаємин, однак без шкоди для нього, а якраз навпаки, бо розгляд тих справ міг бути лиш тоді продуктивним, коли побудовано його на тривких засадничих założеннях. х представленню призначив автор відповідне місце, наскільки це було потрібне для головної теми, даючи коротке представлення основних черт українського творчого консерватизму.

В основі світовідчування цього консерватизму лежить зрозуміння, що народи й одиниці приходять на світ не щоби лише жити, але щоби своє життя на землі оправдати, збагачуючи його постійними творчими зусиллями духовними і матеріяльними, підносячи його завше на чимраз вищий щабель досконалости і внутрішньої тривкости, ушляхетнюючи його завсіди відповідаючими даним історичним конечностям вартостями. Тим чином творчий народ збагачує власними надбаннями світово-історичний процес, дає своє, оригінальне пережиття космосу і робить своє існування позитивним і необхідним. В противному випадку, себто, коли його життя позбавлене творчого і героїчного моменту й він заkostenів у нетворчім квієтизмі або потонув у варваризуючій життя „вінї всіх проти всіх“, — тоді такий народ стає завадою або шкідником для творчих сил інших і над ним історія мовчки приходить до порядку, даючи місце тим народам, що життя порядкують і підносять. В наших часах, коли затратився змісл для творчого й ушляхетнюючого елементу й впродовж довго-тривалого розкладу в життю народів знищено всі збагачуючі життя вартості, консерватизм мусить перебрати на себе завдання творчою працею відновити і наново створити ті вартості краси, добра і героїзму, які в здорових епохах історії давали народам змісл і напрям їх життя. В виду того ціллю українського консерватизму є створення такого нового етосу, який, опираючися на релігійності, що єдина є в змозі хоронити народи від хаосу

й озвіріння, міг би перепоїти народ тієї землі, де він ділає ідеєю нового, клясократичного (станового й аристократичного) порядку на Україні, щоби Україна, зреалізувавши той порядок у себе, могла стати порядкуючим чинником на цілім Сході Європи. Політика ж українського консерватизму, якщо вона має мати успіх, мусить бути реальна, себто відповідати конечностям українського життя і з них виходити, що значить відчувати найістотніші потреби українського народу і тенденції його життя. В наслідок того український консерватизм не може бути лише „заховачим“, зн. зберігати передані минувшиною певні інституції, як н. пр. приватна власність, і в той спосіб сходити на рівень матеріалістичного або опортуністичного „консерватизму“, — але мусить бути здобувчим і творчим в універсальних розмірах, мусить творити такі духові вартості, які, реалізуючись на всіх ділянках суспільного життя, були б підставою нового, клясократичного порядку на світі, нової, клясократичної держави на Україні, як найвищої форми організованого життя громадянства української землі.

Зі становища такого українського консерватизму дійсна „державна інституція етичного порядку, державу зобов'язує її закон і вірність супроти її населення, держава має супроти свого населення обов'язки дбайливого опікуна і справедливого судді“ (116—117). На думку того ж консерватизму „здорові, органічна держава повстає лиш там, де серед населення відбулися передтим глибокі внутрішні державно-творчі процеси, де з бігом часу, важкими, внутрішніми, позитивно-творчими, національно-культурними, соціально-економічними і територіяльно-політичними зусиллями вибилася на чоло народу якась культурно, соціально і політично точно означена, конкретна провідна верства, однорідна у свому способі думання й ділання; де в цієї верстви є сильніша понад усі наші потреби й інстинкти — як ось н. пр. понад інстинкт фізичного самозбереження, або безпосереднього, опортуністично-еґоїстичного матеріального інтересу — потреба упорядкувати свій край своїм власним законом; де в цієї верстви існує відповідаючий її природі виразний образ - ідея, як цей порядкуючий закон, себто свій власний державний устрій, повинен виглядати; де ця верства дала в цій своїй державній ідеї оформлений вислів неформленим і неусвідомленим ірраціональним, стихійним хотінням свого народу самопроявити себе серед інших народів світу; де потім своїм реалістичним політичним розумом і своєю впертою незломною волею чину вона виключила від впливу на свій народ всі анархічні, себто отому даному державному інтересові рідної Батьківщини ворожі елементи і в цей спосіб свій народ під свій провід внутрішню підбила, не потребуючи для своєї влади, як для доконаного факту, ніякої авторизації нпр. при помочі демократичних виборів „суверенного народу“; і вкінці, де ця верства на чолі обіданого її творчими енерґіями народу в певний рішаючий історичний мент видала чужим окупантам свого краю прямиий бій і цю зовнішню війну реальною зброєю і реальними битвами виграла“. (72—73).

українцем Гарабурдою, кілька баязд історії старої Руси тощо¹). Та, хоч цикль цей невеликий і взагалі, і в порівнанні до цілої поетичної спадщини О. Толстого, всетаки в поезіях його „українського циклю“ сильно виявився український елемент його душі й його світогляду. З цих поезій, так само, як і з його автобіографії, ми бачимо, що О. Толстой почував себе всетаки українцем, а бодай відчував свій звязок з Україною, з її минулим і подекуди навіть пишався своїм походженням від „останнього гетьмана України“ — Кирила Розумовського, що був його прадідом. Але „українство“ Олексія Толстого *пасивно-історичне* й при тім виразно шляхетське, аристократичне. Він кохається в чудовій природі рідного краю, в його чарівних краєвидах, вельми шанує рідну минушину, любить і своїх земляків, — але ця любов якась пасивна, не зогріта змаганням до будь-якої активної праці на рідному ґрунті. Земляків-селян він бачить головно лише тоді, коли у своїх гарних строях ідуть до церкви у неділю „пестрими толпами“, коли танцюють парубки, коли плете вінок співаючи „Маруса“... Яскравіше виступають натомість „руїни гетьманського паляцу“ (але це ж уже руїни!) і спогади про славне минуле — світлі і гарні часи Володимира Великого й Романа Галицького, і про ті бурхливі дні, коли „с Русью билась ляхи, і столько тѣл лежало средь полей... и много проливалось крови славной в честь древних прав и вѣры православной“, і про часи його предка-гетьмана, але ж це знов тільки спогади, з яких не зробив поет ніяких висновків для себе, для своєї доби, у яких не відчув обовязку безпосередно працювати для добра свого Рідного Краю, до якого не раз він рвався душою і для якого зробив аж надто мало, в порівнанні з тим, що міг би зробити.

Пригляньмося тепер ближче до віршу Уляни Кравченко. В нім спільні з віршом Толстого і розмір і часті зміст, окремі

¹) Згадана сцена посла Галабурди з царем Грозним, як цілком слушно зазначив сам О. Толстой, становить найважливіше, переломове місце в його трагедії „Смерть Іоанна Грозного“. В цій сцені, яка неначе зіставляє символічно тогочасні громадянства українське (в постаті Гарабурди) й московське (в постаті Грозного), заломлюється велич, сила і могутність великого російського царя. Культурою, безмежною сміливістю, а зарозумілим здержаністю, певністю себе й розумом нищить могутнього царя Московщини *Українець* Гарабурда (при тім Толстой яскраво підчеркує українство Гарабурди); — могутній перед цим цар, після удару, нанесеного словами й поведінкою Гарабурди, враз дрібніє й стає з великого і сильного володаря смішним і жалюгідним. При читанні цієї сцени ясно чується, що її писав українець. — Подібно ж, і в знаменитій сатирі О. Толстого „Русская історія отъ Гостомысла“... знов таки українське, сарказм на адресу прославленої за її нібито гуманність, культурність і свободололюбність рос. цариці Катерини II, що листувалася з Вольтером і Дідро про свободу й т. ін. й слухала від них дитирамби, і —

„тогчас прикрѣпила украинцев к землѣ“...

Без сумніву, *яко українець*, писав О. Толстой і свою чудову, на жаль, нескінчену драму „Посадник“ (з історії боротьби Новгороду з Москвою). Здається навіть, що під „Новгородом“ Толстой розумів Україну й під видом боротьби Новгороду за волю й незалежність змальовував аналогічну боротьбу України.

слова й речення і основний мотив — любов до Рідного Краю. Але як *по різному* люблять вони свій Рідний Край, і які різні предмети їх захоплень! У Толстого — „дворца разрушенные своды... над дверью щит с гетманской булавою“...; у Кравченко — „хатка, біла вся, мов сніг, свячене зілля вкруг звиса з-під стріх. У Толстого — спомин про предка - „останнього гетьмана“, про Палія і Сагайдачного, про давні польсько-українські війни „в честь древних прав“ і т ін.; у Кравченко — замість того всього „мужицька сімя“:

Там, де наш край, мужицька де сімя,
з тобою, о дитя, злинула б я!

Замість гарних, чудових поетично-історичних спогадів — коротка, але ясна й конкретна демократична програма праці на рідному ґрунті¹⁾. — Але ще один незвичайно важний і характеристичний елемент знаходимо у вірші нашої поетки — це незвичайно зручно й правдиво поетично втілена в ньому ідея національного соборництва:

„Чи знаєш край сей, де понад Дніпром
стеги і могилки лягли кругом...“
„Чи знаєш верх? Плаї щезають в млах,...
із шпилів скал перлисті здрий кипить“...
„Бескидів чар, степів урочий світ“... —

це все, таке різноманітне й неподібне між собою, сплітається в огненній, щирій любові поетки в єдиний суцільний національний ідеал, близький, пориваючий до безпосередньої, жертвенної праці.

¹⁾ Щоб з цих наших слів не вийшло небажане непорозуміння, вважаємо необхідним додати, що ми критично ставимося до пасивного „українства“ Ол.Толстого, ґрунтованого на аристократично історичних традиціях, саме тому, що це „українство“ було пасивне й обмежувалося любов'ю до рідної природи, до чарівних краєвидів України та історичними споминами й пошаною до національних і станових (шляхетських) традицій, тому, що з цієї любови до Рідної Землі й з пошани до її минулого, та з національних і родових споминів не виснув Толстой ніяких конкретних висновків, які б примусили його для цієї Рідної Землі працювати. Але самі по собі національно-історичні, станові й родові традиції ми вповні шануємо; тільки, памятаючи знамените (хоч може за часто вживане) французьке прислів'я „noblesse oblige“, гадаємо, що саме ці традиції й пошана до них обов'язують до праці для Рідного Краю, — а без виконання цього обов'язку, всякі національно-історичні, родові й інші традиції мало що варті. — Пасивному „українству“ Толстого протиставили ми активне „демократичне“ (чи може точніше й ліпше було б висловитися, „народолюбне“) українство У. Кравченко. В цім активнім народолюбнім українстві цнімо саме її активність і народолюбство; але до політичного демократизму й до республіканства ми особисто відносимося негативно. Зрештою, сподіваємося, що тим з наших Шан. Читачів, яким частіше доводилося читати наші скромні статті, відомо, що наш особистий політичний ідеал це християнська монархія, оперта на національно-історичних традиціях; але цей наш політичний ідеал не може й не повинен перешкоджати з можливою об'єктивністю оцінювати позитивне і в прихильників інш. політичних ідеалів.

Вкінці ще одна малесенька, але характеристична рисочка:

„свячене зілля вкруг звиса з-під стріх,
в світлиці скрізь глядять святі лиця
з іконів Миколая і Христа“.

Що правда, і в О. Толстого:

..стада бляят, а колокол гудит,
и в Божій храм, увѣнчаны цвѣтами
идут казачки пестрыми рядами“...

Але в Толстого ця згадка про церковний дзвін (після згадки про стада!) і „Божій храм“ якась випадкова, зовнішня, другорядна, тоді як у Кравченко „свячене зілля“ і „святі лиця з ікон“ займають перше місце в „білій хатці“ і знову свідчать про сильний релігійний елемент творчости поетки, який тоді, у молодих літах, може був у неї більше підсвідомий, ніж свідомий, але в кожному разі зогрівав, прикрашав і високо підносив завжди цілу її поетичну творчість.

Першовзором для віршу О. Толстого „Ты знаешь край...“ був, безсумнівно „Мінйон“ Гетого (порів. український переклад цього віршу панни А. С. — „Дзвони“, 1932, ч. 10, с. 644—645)¹⁾: „Ти знаєш край, де ліс цитрин цвіте“... Але в той час, коли великий німецький поет-космополіт оспівував у своєму вірші красу Італії та своє захоплення й стремління до неї, Толстой, як ми бачили, дав вислів у своїм вірші своїм українським патріотичним почуванням. Згаданий вірш Гетого був, без сумніву, знаний також У. Кравченко; але вплив Гетого віршу на вірш Кравченко був ще менший, ніж вплив віршу О. Толстого. Деяку подібність мають справді отсі рядки:

у Гетого (перекл. А. С.):

Ти знаєш шпиль і плай геть-геть
з-під хмар?
В тумані мул шука' стежин в чагар..
.....
гремить скала і рвійна хвиля гень...

у Кравченко:

Чи знаєш верх? Плаї щезають
в млах,
йде в полонину з турмою ватаг —
медвідь у дебрі темній муркотить
із шпилів скал перлистий здрій
кипить.

Подібність, зрештою, як бачимо, більше зовнішня, та й взагалі не така вже дуже велика. Від німецького аристократа-космополита Гетого Кравченко стояла ще далі, як від українського аристократа, перенятого пасивно-історичним патріотизмом О. Толстого. Вона назіть *прямо протиставляє* свої патріотично-народолюбні стремління й почування космопо-

¹⁾ Вірш „Мінйон“ Гетого в українській літературі взагалі дждався дуже багато перекладів, переспівів, наслідувань, саме Б. Дідицького (1855 р.), Й. Фельковича (1861), М. Устияновича (1866), В. Коцовського (1885), В. Масляка (1886), І. Гавришкевича (1890), П. Куліша (1890) і другий з 1897 р., Б. Лепкого з 1922 р. і 1932 р., Д. Загули (1923), М. Чернявського (1928), Ю. Шкрумеляка (1928), А. С-ої (1932) і один переклад без подання перекладчика ще з 1897 р.: Гл. про це В. Дорошенко: Гете в укр. перекладах, переспівах та наслідуваннях, Львів 1932.

літично-аристократичним стремлінням і почуванням Гетого. Коли великий німецький поет стремить туди, „де ліс цитрин цвіте, оранжів сад горить...“, *де тихий мирт і лавр високий смить*“... — наша поетка з особливим притиском зазначає:

„не там де лавр стремить, де мирт цвіте,
не в край Італії мій дух лине —
. . . Там, де наш край, мужицька де сімя,
з тобою, о дитя, злинула б я!“

Подібних прикладів цілком оригінального й своєрідного перетворювання ніби-позичених мотивів і форм у творчості У. Кравченко можна би вказати чимало. Навіть найвизначніші поети не робили на неї непереможного, упокорюючого впливу. Вона була „все собою“, й „наслідування“ інших поетів обмежуються в неї лише до деяких маловажних, зовнішніх „запозичень“.

Наскрізь своєрідна вдача нашої поетки не піддавалася перерібці на чужий взірєць. Занадто яскравою була вона особистістю, аби улягти стороннім впливам, аби справді наслідувати.

Ось ще два вельми характеристичні поетичні свідоцтва цієї яскравої й своєрідної, свідомої себе індивідуальності поетки, дві її досі недруковані „поезії в прозі“, писані ще майже в початках її літературної діяльності (в 1881. й 1883. рр.):

„Дивний мій цілий світогляд — дивний та інший, як у тих, що мене оточують...“

Чим вища душа, тим і більша її індивідуальність... Sui generis... Кристаль, як індивідуальність, велике значіння в філософії природи має...

Читаю Шевченка, але писати так не пишу — хоч кажуть, що молоді поети наслідують його... Не переймаюся, *не наслідую нікого*: нічого не напишу, не скажу; або скажу, коли знайду мову на це, що у душі моїй від літ залягає... Кипучою лявою слова попливуть; я правду терпінням добула. — Стиль це чоловік, це індивідуалізм... отже не можу піддатися впливові Шевченка, Федьковича...

Душа моя, хоч — нарід свій люблю, причарована — похилилась задивлена в інакше зеркало, містичних сфер сягає..., де рішається бій чорних і білих янголів... де укриті загадки почину“.

1883.

* * *

„Собою я...“

Коли б мусіла бути іншою,
жаль було б мені себе самої.
не жила б я — коли б мусіла
бути не собою — а іншою...

Фалшу, маски ненавиджу... й

такою хочу бути, якою душа моя —
Коли б іншою явитися доводилося —
марніла б я, як квітка без роси...

без волі для дум моїх вянуча б я
скоро-скоро...

Я все собою, — і при дрібницях
буденщини — звернений зір мій
і думка моя в майбутні дні..."

1881.

Ця особлива своєрідність, неугнута оригінальність У. Кравченко проходить через цілу її поетичну діяльність, а в значній мірі здається й через її життя. Хто знає, чи не з цього джерела походили й різні прикраси її життя, але з цього ж джерела випливає головню й вартість її поезії, в якій сполучується готовість до жертви особистими приємностями й особистим щастям для інших людей, для Рідного Краю, для вищої правди з не похитною, міцною вірністю своїм ідеалам. Зясувавши отсю основну рису в творчості й характері нашої Поетки, ми зможемо тепер, як нам здається, вірніше і ясніше зрозуміти її поетичний розвиток, передовсім уникнемо помилкового перебільшування різних сторонніх впливів на неї та одностороннього підчеркнення в її поетичнім розвитку й поетичній творчості значіння „феміністичної ідеї“, звязків із гуртком драгоманівців і т. ін.

(Далі буде).

Др. В. Левицький.

В п'ятдесятліття смерти

Ріхарда Вагнера.

(23. травня 1813 — 13. лютого 1883)

В році 1913. обходила Німеччина бадьорий ювілей, столітні роковини народження Вагнера. Весь мистецький світ взяв тоді масову участь у святі і зазначив, скільки тривких і непонятних цінностей дав Вагнер у своїй творчості для цілого людства. З цієї нагоди подав я українській суспільності (в „Руслані“ ч. 221, 222, 223, 224, 225, з 1913 р.) загальний образ творчости великого німецького мистця тонів.

В біжучому році обходила Німеччина більше понурий ювілей, п'ятдесятлітні роковини смерти Вагнера. Не лишень самі роковини вплинули на понурий настрій свята; доля німецького народу, розбитого й упокореного причинилася також до цього; не стало в німецькім народі одної збірної сильної й непохитної душі, а над масами господарить світоглядний, многодушний хаос. Дятого свято мистця тонів, речника арійської культури й християнського ідеалізму, випало односторонньо й офіційно, а не було живою потребою збірної душі так, як в 1913 р.

З нагоди п'ятдесятліття смерти хочу дати нашій суспільності образ духовости великого генія. Був він майже однолітком